

การเงิน ๓ ฐาน : สัจจะสะสมทรัพย์ สหกรณ์และธนาคารพระพุทธศาสนา
Three Financial Based: Contractual Saving, Cooperatives, and Buddhist Bank

ดร.พิเชฐ หังโต *

บทคัดย่อ

M-Money เครื่องมือในการบริหารองค์กร เมื่อนำแนวคิดเรื่องเงินมาจัดการผ่านระบบความคิดในเรื่องการเงิน ๓ ฐาน จะได้รูปแบบของการเงินชุมชนในรูปแบบของสัจจะสะสมทรัพย์ – สหกรณ์การเงินแนวคิดศาสนา และการจัดตั้งธนาคารพระพุทธศาสนา ที่ส่งต่อรับช่วงเป็นการจัดการการเงินตามแนวพุทธ เพื่อพัฒนาองค์กรทางศาสนา พัฒนาคุณธรรมภายใน รวมทั้งคุณภาพชีวิตของชาวพุทธ

คำสำคัญ : สัจจะสะสมทรัพย์, สหกรณ์พระพุทธศาสนา, ธนาคารพระพุทธศาสนา

Abstract

M-Money is the tool in organization management. When bring the financial concept to manage through the thought system of three financial bases such as community financial savings model, financial co-operatives in the religious concept and Buddhism bank setting to manage the finance based on Buddhist concept to develop the religious organizations and inner morality including Buddhist life quality.

Keywords : Contractual Saving,, Cooperative Buddhism, Bank of Buddhism.

* หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

สระ เอ-งอ-อิ-นอ เงิน มีอำนาจเหลือเกิน เงินเอ๋ยเงินตรา คือเนื้อเพลงท่อนหนึ่งของเพลง **เงิน-เงิน-เงิน** ซึ่งเพ็ลลิน พรหมแดน (พ.ศ.๒๔๘๒-) ศิลปินแห่งชาติ (สาขาศิลปะการแสดง) ขับร้องไว้หลายสิบปีที่ผ่านมา นับว่า เงิน (Money) เป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในการบริหารทุกวงการ ตามหลักการ ๔ เอ็ม (4M) ซึ่งประกอบด้วย บุคคล (Man) วัสดุ (Material) เงินงบประมาณ (Money) และการบริหารจัดการ (Management) บางคนยังลากยาวไปถึงจริยธรรม (Moral) ที่มาพร้อมกับการบริหารจนไปสู่ความเป็นองค์กรสีขาว กลยุทธ์ในการบริหารที่ต้องพลิกแพลง ไปจนถึงยุทธศาสตร์ หรือการบริหารความเสี่ยงขององค์กร แต่ที่อยากนำมาอธิบายถึงประเด็นสำคัญและเป็นปัจจัยสำคัญขององค์กรก็คือเงิน (Money) ที่ใช้ในการบริหารอย่างสำคัญประการหนึ่ง โดยจำเพาะไปที่ศาสนา หรือองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทำอย่างไรถึงจะสามารถนำสินทรัพย์ ที่เป็น “ศาสนาสมบัติ”

ในงานวิจัย พบว่ามีเงินกว่า ๓ แสนล้าน ที่เป็นเงินวัดและเงินพระศาสนา อยู่ในระบบธนาคารพาณิชย์ทั่วประเทศ

หรือทรัพย์สินสมบัติทางศาสนา มาเป็นฐานในการบริหารจัดการองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ และมีพลวัตในทางที่เป็น

คุณต่อองค์กร ทั้งมีกระบวนการที่ส่งเสริมคุณภาพจริยธรรม และคุณภาพของชีวิตให้เป็นวิถีชีวิตทางศาสนาที่ไม่ใช่แค่พิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น มีผลการวิจัย เรื่อง “**การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย**” ของคณะกรรมการเศรษฐกิจ สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ นิธ้า โดย ผศ.ดร.ณดา จันทรสม^๑ ให้ข้อมูลว่าเงินของวัดทั่วประเทศที่กระจายอยู่ในระบบสถาบันการเงินต่าง ๆ มีสะสมอยู่ที่ประมาณ ๓ แสนล้าน โดยเงินดังกล่าวถูกนำฝากอยู่ในระบบธนาคารพาณิชย์ทั่วประเทศ และยังมีเงินหมุนเวียนในแต่ละปีผ่านระบบกลไกของวัดอยู่ที่ประมาณปีละ ๑ แสนล้าน ในรูปของกฐิน ผ้าป่า การรับบริจาคทั่วไปเพื่อการก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เฉลี่ยที่วัดละประมาณ ๓ ล้านบาท ซึ่งยังไม่แนบบรรยายได้จากที่ธรณีสงฆ์ หรือสินทรัพย์อื่นอันเกิดจากศาสนาสถาน ศาสนวัตถุสำคัญของวัดในรูปแบบต่าง ๆ จึงทำให้เห็นฐานการเงินของวัดและของศาสนามีเป็นจำนวนมาก

เกิดคำถามต่อไปว่า ในเมื่อวัดและศาสนามีเม็ดเงินมหาศาลอยู่ในระบบอย่างนี้จะมีวิธีการอย่างไร ที่จะทำให้เกิดผลเป็นคุณประโยชน์แก่องค์กรพระศาสนา และชาวพุทธอย่างแท้จริง

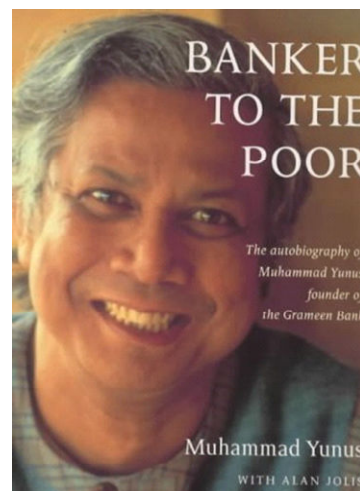
^๑ ผศ.ดร.ณดา จันทรสม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (สำนักวิจัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

เพราะในภาพรวมผลได้ของเงินวัดเหล่านี้ได้ประโยชน์เฉพาะวัดที่เป็นเจ้าของเงินเท่านั้น มิใช่องค์กรพระพุทธศาสนาในองค์กรรวม หรือการเข้าไปส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวพุทธส่วนใหญ่ให้เป็นไปตามหลักพุทธธรรมยังมีจำนวนน้อยมาก เพราะในความเป็นจริง เงินวัดเงินพระศาสนาเหล่านี้มาจากชาวพุทธสละให้ ที่เรียกว่า “ทำบุญ” ผ่านกระบวนการของ “เมตตา-เอื้ออาทร-จาคะ-สละแบ่งปัน” แต่ผู้บริหารกิจการพระพุทธศาสนากับสนับสนุนให้เกิดการเอาเปรียบทางธุรกรรมการเงิน โดยการเอาไปฝากธนาคารพาณิชย์ ผ่านระเบียบ มติ คำสั่งต่าง ๆ^๕ ประหนึ่งเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มทุนผูกขาดในนามธนาคาร ซึ่งอาจอธิบายง่าย ๆ ได้ว่า มีธนาคารพาณิชย์ในชื่อต่าง ๆ เป็น “ลูกหนี้” และให้ดอกเบี้ยที่ธนาคารเป็นฝ่ายกำหนด แม้ว่าจะอยู่ในการกำกับของธนาคารแห่งประเทศไทยก็ตาม แต่ให้ผลตอบแทนในอัตราที่น้อย เมื่อเทียบกับการเอาไปออกดอกออกผลในรูปของการให้กู้ในนามธนาคาร หรือธุรกรรมการเงินในรูปแบบต่าง ๆ ก็แปลว่าเงินบุญ แต่ถูกสนับสนุนโดยผู้บริหารจัดการวัด (เจ้าอาวาสและคณะ) ให้เกิดการเอาเปรียบ ทางการเงินต่อชาวพุทธผู้เป็นเจ้าของเงิน ยกตัวอย่างเช่น ธนาคารพาณิชย์ กู้วัด (ในรูปเงินฝาก) เฉลี่ยวัดละ ๑ ล้าน (๓.๗ หมื่นวัด) ให้ดอก ร้อยละ ๑ บาทต่อปี เท่ากับได้คืนกลับมา ๑ หมื่นบาท ต่อเงินต้น ๑ ล้านบาท (เงินศาสนา ๓๗,๐๐๐ ล้านบาท ของ ๓๗,๐๐๐ วัด) $\times ๑๐,๐๐๐ = ๓๗๐$ ล้านบาท/ปี) แต่เอาไปปล่อยกู้กับชาวพุทธร้อยละ ๑๐ ต่อปี แปลว่า ๑ ล้าน ผู้กู้ธนาคาร จะถูกเอาเปรียบด้วยเงินจำนวน ๙ หมื่นบาทต่อปี/ต่อวัด (๓๗,๐๐๐ วัด) $\times ๙๐,๐๐๐ = ๓,๓๓๐$ ล้านบาท/ปี) ทั้งที่ชาวพุทธผู้กู้เหล่านั้น เป็นผู้ทำบุญและเป็นเจ้าของเงิน แต่ไม่ได้ประโยชน์จากเงินที่บริจาคเพื่อบำเพ็ญบุญด้วยด้วยจิตเมตตาแต่อย่างใด ก็แปลว่าเงินวัด เงินพระศาสนาไม่ได้ทำให้องค์กรพระพุทธศาสนาและคุณภาพชาวพุทธดีขึ้นแต่อย่างใด แต่กลับกลายเป็นการส่งเสริมให้เกิด “ทุร”กรรมทางการเงิน ที่เอาเปรียบชาวพุทธผู้บริจาคเงิน ควรได้ประโยชน์จากการบริหารจัดการการเงิน หรือองค์กรศาสนาในองค์กรรวมในฐานะเป็นจุดกำเนิดของศรัทธาและเป็นเหตุของการได้มาซึ่งสินทรัพย์ทางศาสนาในวัดนั้น ๆ บางคนอาจแย้งต่อไปว่าทำบุญไปแล้ว สละไปแล้วยังจะมาอยากได้อะไรอีก สละไปแล้วจะอยากได้คืนก็ผิดวัตถุประสงค์ของการทำบุญนะสิ โดยหลักการควรเป็นอย่างนั้น แต่ถ้าจุดเริ่มต้นที่เรียกต้นบุญ (ได้มาด้วยบริสุทธิ์) บริจาคเงินด้วยจิตบริสุทธิ์ เข้าสู่องค์กรพุทธแล้ว แต่กลับถูกกระทำทารุณกรรมด้วยการเปิดโอกาสให้กระทำการที่เรียกว่าเอาเปรียบ ชาวพุทธไม่มีสิทธิ์ปกป้องตัวเองจาก “ทุรกรรมการเงิน” นี้ กระนั้นหรือ ? ทั้งเราชาวพุทธยังคงควรจะสนับสนุนโดยไม่มีทางเลือกใช้หรือไม่ ?

^๕ (๑) กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๑๑ “...ว่าด้วยการเก็บรักษาเงินของวัด” (๒) ระเบียบกรมการศาสนา พ.ศ.๒๕๔๘ “...ว่าด้วยวิธีการเบิกจ่ายเงินของวัด” (๓) มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๖ /๓๕๔๓ “...ว่าด้วยหลักเกณฑ์การฝากและสั่งจ่ายเงินผาติกรรม...” ฯลฯ

การเงินชุมชนทางเริ่มการเงินเอื้ออาทรแบบชาวพุทธ

อาจมีบางคนถามต่อไปว่า ในเมื่อมันมีปัญหาเรื่องเงินและการจัดการแบบนี้จะอย่างไร ก็อาจนำตัวอย่างองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชนต้นแบบทางด้านการเงินในแบบศาสนามาเป็นทางออก หรือหาช่องทางในการแก้ปัญหาทางด้านการเงินของวัดและของศาสนาในอนาคต แนวคิดเรื่อง ไมโครเครดิต (Microcredit) หรือ สถาบันการเงินขนาดเล็ก ที่เคยประสบความสำเร็จมาแล้วในบังคลาเทศ ในชื่อ ธนาคารคนจน (Banking for the Poor) หรือ กรามีนแบงค์ (Grameen Bank) ก่อตั้งโดยยูนุส (Muhammad Yunus, ๑๙๔๐)^๖ ผู้ที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพพร้อมธนาคารที่เขาก่อตั้งในปี ๒๐๐๖ เพราะตั้งธนาคาร ได้ช่วยให้คุณภาพชีวิตของคนจน ผู้หญิง คนว่างงาน ให้มีคุณภาพชีวิต ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ดีขึ้น และแนวคิดนี้ได้แพร่กระจายขยายไปยังประเทศต่าง ๆ พร้อมถูกนำไปประยุกต์ใช้กับระบบธนาคารจริง ๆ ที่ผ่านการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ คล้ายธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ของไทย ในส่วนแนวทางศาสนา กลุ่มพระสงฆ์ไทยและวัดได้นำแนวคิดในเรื่องการเงิน

ยูนุส ผู้ก่อตั้งธนาคารคนจน จนได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ

พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม (มนต์ ชนิตมุนี) ผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะเงินทपुरี ให้สัมภาษณ์ผู้เขียนบทความถึงแนวทางการบริหารกลุ่มสัจจะ

ชุมชนมาปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับแนวคิด และวิถีปฏิบัติทางศาสนาในชื่อ “สัจจะสะสมทรัพย์” หรือชื่ออื่น ๆ แต่สาระสำคัญคือการผสมรวมแนวคิดทางศาสนาที่ใช้คำว่า “สัจจะ” ความรับผิดชอบทางศีลธรรม การควบคุมทางศีลธรรม และการจัดการทางการเงินชุมชนมาเป็นฐานในการทำมาหากิน ผ่านกระบวนการรวมกลุ่ม (สามัคคีธรรม) เพื่อความอยู่รอดของชุมชน เพิ่มพลังทางปัญญาในการเรียนรู้ด้านการจัดการเงิน (ปัญญา) สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ลดช่องว่างการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม เอาเปรียบ ทั้งเสริมสร้างคุณค่าการต่อรองทางศีลธรรม เราจึงเห็นความเจริญเติบโตของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของครูขบ ยอดแก้ว (พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๖) ตำบลน้ำขาว

^๖ วิทยากร เชียงกูล เรียบเรียง. มุฮัมหมัด ยูนุส : ธนาคารคนจนและรางวัลโนเบล. วิทยากร เชียงกูล. (กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๕๑), หน้า ๗๘-๘๓. Muhammad Yunus (Author), Alan Jolis (Contributor), Banker To The Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty, (United States : Publicaffairs, ๒๐๐๗). pp.115-130.

อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา” กับแนวคิดที่ว่า “กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้ตั้งขึ้นมาเพื่อหากำไร แต่เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน”^๗ กลุ่มของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด^๘ ที่รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มการเงินชุมชน ๑๖๗ กลุ่ม มีสมาชิกกว่า ๖๒,๗๙๑ คน รวมสินทรัพย์ทั้งเงินหุ้นสะสมและเงินสวัสดิการทั้งหมด กว่า ๑,๗๐๐ ล้านบาท และพระอาจารย์มนัส ขนติธมโม วัดโพธิ์ทอง จังหวัดจันทบุรี^๙ ที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๙ จากจุดเริ่ม มีสมาชิก ๑๐๘ คน มีเงินสะสมแรกเข้า ๖,๘๑๐ บาท เทียบกับปัจจุบัน ที่มีสมาชิก ๑๔๔ กลุ่ม มีสมาชิก กว่า ๘ หมื่นคน มีเงินสะสมหมุนเวียนกว่า ๑,๐๐๐ ล้านบาท (ข้อมูลเมื่อ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๖)^{๑๐} นอกจากนี้ยังมีกลุ่มการเงินในลักษณะนี้ อีกจำนวนมากในหลายจังหวัด ที่มีบทบาทเข้าไปส่งเสริมให้เกิดจริยธรรมทางศาสนา และใช้ต้นทุนทางศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างการยอมรับทางการเงิน สร้างวินัยทางการเงิน (ศีล/สัมมาอาชีวะ/มัธยัสถ์) การช่วยเหลือตนเองพึ่งพาตนเองมากขึ้น (อัตตนาถ) เกิดการร่วมมือ (สามัคคีธรรม) สร้างความภาคภูมิใจให้ตนเอง (อัตตสัทธา) ทั้งอาจกล่าวได้ว่า เงินทำให้คนเป็นคนดี หรือสนับสนุนสร้างแรงจูงใจให้คนทำได้ หรือทำดีแล้วเกิดผลในเชิงประจักษ์ เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในเครือข่ายวัดไผ่ล้อม พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ให้ข้อมูลว่า ผู้ไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เล่นการพนัน มีศีลธรรม ไม่ก่อความรุนแรงในครอบครัว พฤติกรรมเหล่านี้มีผลให้เกิดการกู้เงินในกลุ่มร่วม จ่ายดอกผลในอัตราที่น้อย ไปจนถึงปลอดดอก เมื่อต้นทุนทางศีลธรรมที่สูงขึ้น^{๑๑} หรือกลุ่มสัจจะจันทบุรีที่ว่า “สมาชิกท่านใดขอกู้เงินแล้วไม่ยอมส่งเงินกู้แก่กลุ่มภายใน ๓ เดือนขึ้นไป กลุ่มจะหยุดให้การช่วยเหลือ และขึ้นป้ายสมาชิกที่โกง ประกาศให้ทุกคนในหมู่บ้านทราบ เพื่อไม่ให้

^๗ ดร.เสรี พงษ์พิศ, “ครูชบ ยอดแก้ว”, ใน สยามรัฐรายวัน, ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^๘ ครูชบลงมือทำและทำได้จริงตามเป้าหมายหลัก ๒ ประการ คือ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและเพื่อปลูกฝังคนให้มีนิสัย ๗ ประการ คือ (๑). เพื่อให้เกิดนิสัยพึ่งตนเอง มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว (๒). เพื่อให้เกิดวินัยในตนเอง มุ่งมั่นการทำงานให้สำเร็จ (๓). เพื่อให้เกิดนิสัยขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน (๔). เพื่อให้เกิดนิสัยรู้จักคิด วิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (๕). เพื่อให้เกิดขันติธรรมต่อการวิจารณ์ รู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือหมู่เหล่า (๖). เพื่อให้น้ำใจเป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องผู้อื่น (๗). เพื่อให้เกิดนิสัยทำงานกับผู้อื่นได้ โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ และเป็นผู้ตามที่ดี ๆ ดร.เสรี พงษ์พิศ, “ครูชบ ยอดแก้ว”, ใน สยามรัฐรายวัน, ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^๙ พระมหายุทธนา นรชนฺโฐ ป.ธ.๙, ดร. “การพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต อ.เมือง จ.ตราด” สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ณ วัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด, เมื่อ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕.

^{๑๐} สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดจันทบุรี, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕). หน้า ๑-๑๕.

^{๑๑} สัมภาษณ์พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม (มนัส ขนติธมโม), เมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๗, และพระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม, (มนัส ขนติธมโม), ธรรมะกินได้, (จันทบุรี : วัดโพธิ์ทอง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ณ วัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด, เมื่อ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕.

คนในหมู่บ้านไปคบค้าสมาคมด้วย เพราะเขาเป็นคนพาล ไร้สัจจะแก่ส่วนรวม จนกว่าจะเอาเงินที่กู้ไป มาคืนแก่กลุ่มพร้อมค่าบำรุงจนครบสมาชิกในกลุ่มจึงคบค้าสมาคมด้วยอีกครั้ง”^{๑๓} จากกรณีตัวอย่างคนในกลุ่มออมทรัพย์เหล่านี้ก็จะมีมีการตรวจสอบถ่วงดุลกันทางศีลธรรม กลุ่มเหล่านี้ประสบความสำเร็จจำนวนมาก มีเงินหมุนเวียนหลายพันล้านบาท ถ้าเอาโมเดลนี้ มาจัดตั้ง “การเงินชุมชน” โดยใช้หน่วย “วัด” จำนวน ๓.๗ หมื่นวัด เป็นฐานจัดตั้งทั่วประเทศ เท่ากับว่าฐานการเงินชุมชน จะส่งเสริมให้ชาวพุทธช่วยเหลือตัวเอง จัดการตัวเอง ไม่ต้องพึ่งพากระบวนทุนภายนอก จนกลายเป็นหนี้ก้อนใหญ่ในระบบและนอกระบบ หนี้แบบนี้ไม่ก่อให้เกิดการผลิต ก็จะน้อยลง ก็นั่นคือวัดที่มีชุมชนเป็นของตัวเอง จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการแนวทางการเงินชุมชนนี้ คิดคร่าว ๆ ชุมชนหรือวัดละ ๑ ล้านบาท ก็จะมีเงินในฐานชุมชนของวัด ๓.๗ หมื่นล้านบาท เป็นกองทุนสำหรับช่วยพลิกฟื้นคุณภาพชีวิตของคนในสังคมชุมชนระดับฐานรากให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นไปตามหลักศาสนาอย่างมีเมตตา เอื้ออาทร และช่วยเหลือกันและกันอย่างสมดุล แต่สภาพปัญหาที่พบ คือ เมื่อเงินที่กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ นำมาฝากแล้วกระจายให้กู้ยืม นำไปสร้างอาชีพ สร้างรายได้แล้วเงินเหลือจากการกู้ เอาไปทำอะไรต่อ มีข้อมูลว่ามีการนำเงินเหล่านี้เข้าไปสู่ระบบธนาคารพาณิชย์ทั้งในรูปของการฝาก และ/หรือใช้กลไกการฝากของธนาคารเป็นจุดผ่านเงินเพื่อให้ผู้กู้ในพื้นที่อื่น เท่ากับว่าเงินบุญ เงินเมตตา เอื้ออาทร เข้าไปสู่กระบวนการ วงจร “ทุน” ของการเอาเปรียบตามหลักของ “โลภะ” อย่างมีนัยยะสำคัญ ก็เกิดคำถามต่อไปว่าถ้าไม่ทำอย่างนั้นเงินเหลือจำนวนมากจะอย่างไร ?

สหกรณ์การเงิน การจัดการการเงินผ่านอุดมคติทางศาสนาและกฎหมาย

อาจมีบางคนพูดเชิงสัพยอกว่า ก็ใส่ตุ้มฝังดินไว้ ถ้าไม่ออกไปฝากธนาคารกินดอกผล พูดง่าย ๆ ก็คือ ถ้าไม่ต้องการเข้าสู่วงจรของการพาณิชย์ที่เอาเปรียบ ความละโมภที่จะให้ได้มาจากดอกเบี้ยที่เป็นส่วนต่างแบบธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ก็ต้องคิดต่อไปว่า ทำอย่างไรถึงจะให้มีความทางการเงินที่ใหญ่อขึ้น มากขึ้น มีเครือข่ายในการจัดการในภาพกว้างมากขึ้น พร้อมส่งต่อไปสู่แนวทางการเงินที่กฎหมายรองรับ และแม้จะต้องนำไปสู่การลงทุนในตลาดที่มีการแข่งขัน ก็ยังต้องยึดกรอบของศีลธรรม เมตตา การเอื้ออาทรและไม่เอาเปรียบ “สหกรณ์” จึงน่าจะเป็นช่องทางเลือกหนึ่งในการกระทำธุรกรรมทางการเงินที่จะเชื่อมต่อกับฐานราก ทั้งก่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ และมีผลเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดอยู่กับฐานคิดแห่งเมตตา และการเอื้ออาทร กล่าวคือระบบสหกรณ์มีโครงสร้างทางการเงินที่ใหญ่อขึ้น กว้างขวางขึ้น มีกฎหมายรองรับและนำไปใช้อย่างเป็นระบบมากขึ้น แล้วมีกรณีตัวอย่างของสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จหรือไม่ ? ก็ต้องบอกว่า สหกรณ์

^{๑๓} พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม, (มนัส ขนดิธมโม), ธรรมะกินได้, (จันทบุรี : วัดโพธิ์ทอง, ๒๕๕๖), หน้า ๕๗.

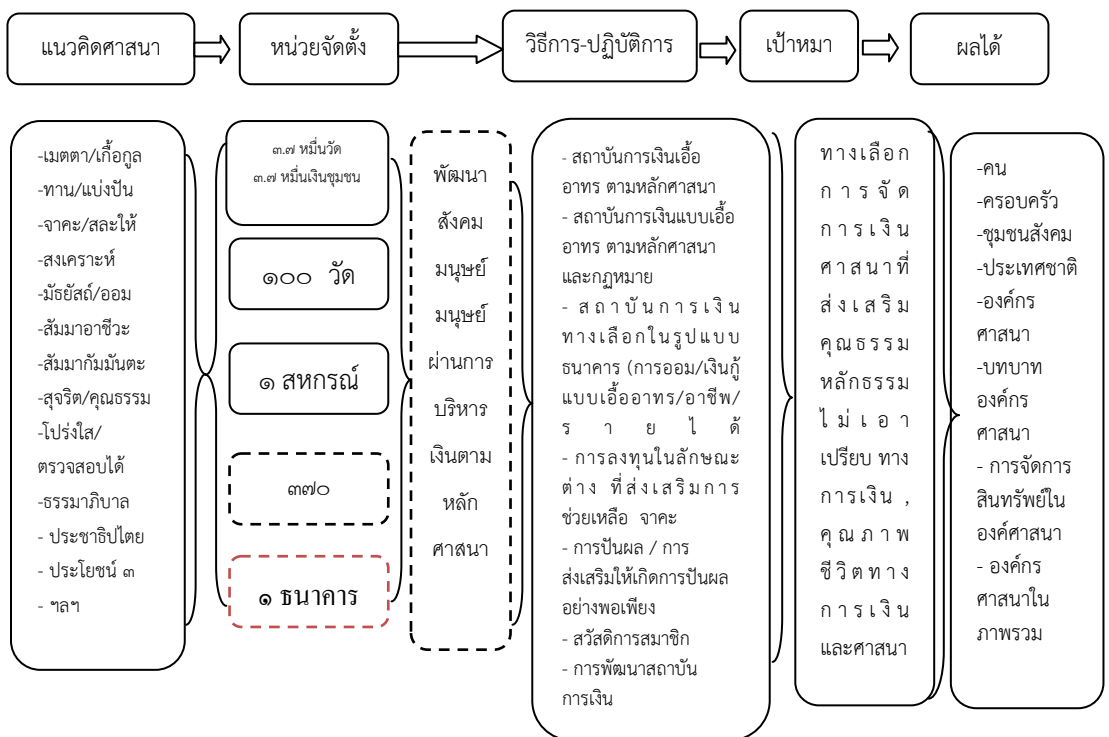
ในชื่อต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายเป็นกลุ่มเฉพาะ ดังกรณีสหกรณ์ครูทั่วประเทศ สหกรณ์การเกษตร หรือ สหกรณ์ในชื่ออื่น ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างของการบริหารการเงินที่มีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผ่านการจัดการอย่างเป็นระบบตามกระบวนการของกฎหมายสหกรณ์ และคืนผลอย่างเท่าเทียม ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี ก็แปลว่าสถาบันการเงินแบบนี้ประสบความสำเร็จ และมีกลุ่มตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จให้เห็นอยู่แล้ว ในกรณีสหกรณ์การเงินแบบศาสนามีหรือไม่ก็ต้องตอบว่ามีเช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดนาพรม จังหวัดเพชรบุรี โดยมีพระครูพิศาลวัชรกิจ รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเพชรบุรี เป็นเจ้าอาวาส ดำเนินการสถาบันการเงินโดยใช้แนวคิดทางศาสนาในรูปของ “สหกรณ์เครดิตยูเนียน” จนประสบผลสำเร็จ และได้รับการถวายปริญญามหาบัณฑิตสาขาพัฒนาชุมชน การันตีต่อความสำเร็จนั้น^{๑๔} ก็แปลว่าสหกรณ์การเงินตามแนวคิดศาสนามี และสามารถกระทำได้ ทั้งจะช่วยลด หรือตัดวงจรเงิน “บาป” หรือการทารุณกรรมทางการเงินของ “ระบบทุน” ใหญ่ ที่ขูดรีดและเอาเปรียบจากเงินบุญในฐานะการเงินชุมชน อันมีฐานรากจากเมตตา เอื้ออาทร และช่วยเหลือ เราจึงควรต้องตั้งสหกรณ์การเงินศาสนาที่จะช่วยให้เกิดการไม่เอาเปรียบ แปลว่าเงินที่เหลือจากการเงินชุมชนที่เรียกว่า สังจะสะสมทรัพย์ต่าง ๆ ต้องเข้าสู่ระบบสหกรณ์ที่มีกฎหมายรับรองในการดำเนินการ มีแนวคิดอุดมการณ์ทางศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องของการเกื้อกูลช่วยเหลือสังเคราะห์ ก็จะเท่ากับว่าวัดทั่วประเทศมีฐานการเงินชุมชนวัดละ ๑ ล้านบาททั่วประเทศ ๓.๗ หมื่นวัด ก็สามารถรวมกลุ่มเป็นกลุ่มสถาบันการเงินขนาดเล็ก กลาง และส่งต่อไปสู่สถาบันการเงินในระดับที่ใหญ่ขึ้นไปได้อีก โดยใช้เกณฑ์ว่า ๑๐๐ วัด เป็น ๑ สหกรณ์ ก็จะได้ ๓๗๐ สหกรณ์ มีเงินหมุนเวียนหลัก ๑๐๐-๑,๐๐๐ ล้านบาทต่อสหกรณ์ คิดโดยเฉลี่ยอย่างต่ำอยู่ที่ เม็ดเงิน ๓.๗ หมื่นล้านบาท - ๓.๗ แสนล้านบาท นำไปสู่การลงทุน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ อย่างสมดุล โดยไม่เอาเปรียบ อย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดประโยชน์เป็นสวัสดิการ สวัสดิภาพกับสมาชิกทั้ง ๒ ฐาน คือ ทั้งชุมชนและสมาชิกสหกรณ์ มีกระบวนการทางกฎหมายตรวจสอบอย่างเป็นระบบ ก็แปลว่า ๒ ฐานการเงินศาสนา (สถาบันการเงินทางเลือกตามแนวคิดศาสนา) จะมีเงินไม่น้อยกว่า ๗ หมื่นล้านบาท ในการบริหารจัดการโดยมีเป้าหมายเพื่อการบริหารองค์กร และการส่งเสริมคุณภาพความมั่นคงของชาวพุทธให้ดีขึ้นโดยการส่งเสริมการเงินเมตตา “เอาบุญเป็นกำไร” หรือความสุขของชาวพุทธในองค์กรวมเป็น “กำไร” ไม่ใช่ดอกเบี้ยหรือผลต่าง และการแข่งขันที่เอาวัดเอาเปรียบกัน จนกระทั่งกลายเป็นการปล้นทรัพยากรทางศาสนาเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มบางพวก ดังที่ปรากฏระหว่างนายธนาคารกับกลุ่มวัดที่มีเงินมหาศาล

รูปแบบสถาบันการเงินศาสนาที่มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับการเงินชุมชนที่มีเป้าหมายเพื่อการสงเคราะห์ ช่วยเหลือในรูปแบบของสหกรณ์ ที่วัตถุประสงค์สอดคล้องกับรูปแบบ

^{๑๔} ประเสริฐ เชยชิต, บรรณาธิการ, **ที่ระลึกพิธีถวายปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน แต่ พระครูพิศาลวัชรกิจ (เขาวลิต มหาปัญญา ทองขาว) เจ้าอาวาสวัดนาพรม จังหวัดเพชรบุรี**, (เพชรบุรี : บริษัท เพชรภูมิการพิมพ์ จำกัด.๒๕๕๕), หน้า ๒-๒๐.

การเงินชุมชน และนำส่วนเหลือของการออกมาเข้าสู่ระบบการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่มุ่งเน้นกำไร แต่มีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักศาสนา เช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดนาพรหม จำกัด (จ.เพชรบุรี) ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๐ มีสมาชิกกว่า ๒ พันราย มีเงินหมุนเวียนกว่า ๘๐ ล้านบาท^{๑๕} สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดใหม่ประเสริฐ จำกัด ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐ มีสมาชิกประมาณ ๓,๐๐๐ ราย มีเงินหมุนเวียนที่ประมาณ ๒๐๐ ล้านบาท สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดป่าแป้น จำกัด สมาชิก ๓๑๐ ราย สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดกุ่มสามัคคี จำกัด สมาชิก ๑๐๘ ราย เป็นต้น กลุ่มตัวอย่างเหล่านี้เป็นกรณีของความสำเร็จในรูปของสถาบันการเงินชุมชนในรูปของสหกรณ์ที่เกิดขึ้นในนามวัด และศาสนา มีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือ กระทำให้เป็นสถาบันการเงินทางเลือกที่ส่งเสริมให้เกิดการเอื้ออาทรไม่เอาเปรียบ และก่อให้เกิดคุณค่าต่อส่วนรวม และการส่งเสริมคุณภาพชีวิต

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดโครงสร้างสถาบันการเงินตามหลักศาสนา “เมตตา-เอื้ออาทร-พอเพียง-สันติสุข”

^{๑๕} สัมภาษณ์พระครูพิศาลวัชรกิจ (เขาวลิต มหาปัญญา/ทองขาว), เจ้าอาวาสวัดนาพรหม จ.เพชรบุรี เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

บางคนอาจสงสัยว่าสถาบันการเงินทางเลือกในรูปของสหกรณ์ จะกระทำได้จริงหรือ และสถาบันการเงินในเชิงอุดมคติทางศาสนากระทำได้จริงหรือ ? ทั้งเข้าสู่กลไกแห่งการแข่งขัน แสวงหาด้วยความอยากได้ มุ่งไปสู่ความโลภ แย่งชิง เอาเปรียบ หรือเอื้อให้เกิดการเอาเปรียบ ประเด็นอยู่ที่ว่า ถ้าเราเอาแนวคิดทางศาสนามาใช้ ก็ต้องมุ่งไปที่การปฏิบัติตามหลักการ ที่ประสาน รวมกับแนวทางการเงิน ที่ต้องไม่มุ่งเน้นไปสู่การ “เอา” อย่างไร้คุณธรรม “ใช้เงินเป็นเครื่องขัดเกลา คุณธรรม” ตามแนวคิดศาสนาที่ว่า “ใช้กิเลสละกิเลส”^{๑๖} ซึ่งเชื่อว่า จะเป็นทางเลือกทางการเงิน แนวคิดศาสนาในรูปของสหกรณ์ “ออมทรัพย์-เครดิตยูเนียน”^{๑๗} ที่มีระบบกฎหมายและประชา สังคมในการดำเนินการที่ไม่มุ่งเน้นการเอาเปรียบจากผลได้ จนเกินกว่าประชาติของกลุ่มร่วมและ กฎหมาย^{๑๘} โดย (๑) ดำเนินรูปแบบโดยอาศัยสถาบันการเงินในระบบกฎหมาย (๒) ผสมผสานตาม หลักแนวคิดทางศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ หลักเมตตา หลักทาน หลักศีล หลักการจัดการทรัพย์ หลักประโยชน์ หลักทิศ ๖ เป็นต้น โดยจะเป็นหลักประยุกต์ในการบริหารจัดการทรัพย์สินเพื่อการมี ชีวิตอย่างสอดคล้องกับหลักศาสนา (๓) ใช้สถาบันการเงินเป็นเครื่องต่อรองให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ที่เป็นคุณค่าทางศีลธรรมและการเงิน (๔) เป้าหมายหลักส่งเสริมความมั่นคงทางการเงินในฐานะ เครื่องยังชีพ และคุณภาพชีวิตอย่างเป็นระบบ ทั้งในส่วนการแสวงหา (อุฏฐานสัมปทนา) การออม (มัตยัสส) การนำไปลงสร้างมูลค่าเพิ่ม ประกอบอาชีพ (สัมมาอาชีวะ) รู้จักใช้อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิต (สัมมชีวิตา) และที่สำคัญเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามหลักศาสนา

เมื่อมาถึงตรงนี้สหกรณ์เป็นบทสรุปสุดท้ายหรือไม่ ก็ต้องตอบว่าไม่ใช่ เพราะฐาน การเงินในระดับสหกรณ์ยังไม่สิ้นสุดกระบวนการความทางการเงิน เมื่อถึงที่สุดสหกรณ์ก็ต้องไปลงทุน และเข้าสู่การแข่งขันกับระบบธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ถ้าอย่างนั้นวิธีคิดต่อไปก็คือการจัดตั้งธนาคาร ศาสนา หรือธนาคารพุทธ โดยใช้แนวคิดในเรื่องของการเงินเอื้ออาทร เมตตา ไม่เอาเปรียบ สนับสนุนให้คนทำดี และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวพุทธในองค์กรวม ก็ต้องไปสู่การจัดตั้งธนาคาร พุทธศาสนาเพื่อพัฒนาไปสู่สถาบันการเงินทั้ง ๓ ฐานอย่างเป็นระบบ เกิดคำถามต่อไปว่าแล้วจะทำ อย่างไร ?

^{๑๖} แนวคิด “กิเลสละกิเลส” หรือ “เกลือกจิมเกลือก” เทียบเคียงใน ภเวสีสูตร, อง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/ ๑๘๐/๓๐๔-๓๐๘.

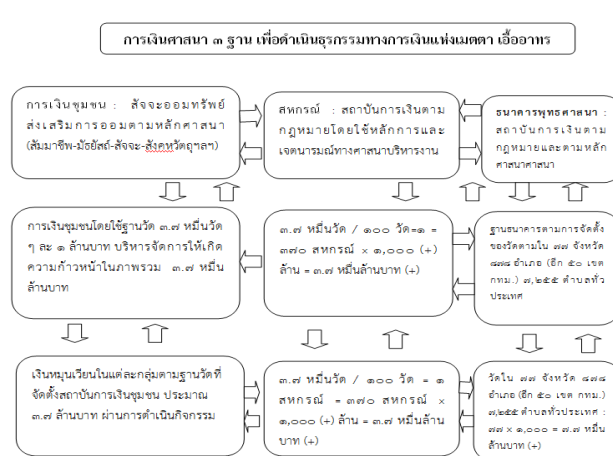
^{๑๗} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๖๓ ก, ๔ สิงหาคม ๒๕๔๘ หน้า ๑ (กฎกระทรวง กำหนด ประเภทของสหกรณ์ที่จะรับจดทะเบียน พ.ศ. ๒๕๔๘)

^{๑๘} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนพิเศษ ๘๔ ง, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐, หน้า ๑๗ (ประกาศ กระทรวงการคลัง เรื่อง การกำหนดสถาบันการเงินและอัตราดอกเบี้ยสูงสุดของดอกเบี้ย ที่สถาบันการเงินอาจคิด ได้จากผู้กู้ยืม (ฉบับที่ ๑๒) พ.ศ. ๒๕๕๐.

ธนาคารพุทธ เงินศาสนา เพื่อองค์กรศาสนาและคุณภาพชีวิตชาวพุทธ

บางคนอาจสงสัยว่าเมื่อต้องไปเป็นธนาคารสิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ (๑) หลักการ กับ(๒) ปฏิบัติการ ซึ่งผสมรวมกันอยู่ ทั้งในตัวตนและวิธีการว่าควรออกมาเป็นเช่นไร ประเด็นโต้แย้งเรื่องความเป็นไปได้จริง กับแนวคิดในเรื่องอุดมคติทางศาสนากับการเงินที่ต้องมีการแข่งขัน และในเวลาเดียวกันแนวทางของการเงินในระบบทุน ยังมุ่งการแข่งขัน เอรัดเอาเปรียบ และการช่วงชิง ซึ่งต่างจากแนวคิดทางศาสนาอย่างสิ้นเชิง จนมีกระแสทัศนียอนแย้งในเชิงการตั้งคำถามอยู่มากมาย

“การทำนิติกรรมทางการเงิน ไม่ว่า การเปิดบัญชีเดินสะพัด ธุรกิจเกี่ยวกับตัวเงิน ตัวแลกเงิน เชื้อ การค้าประกัน การจำนอง การแลกเปลี่ยนเงินตรา การบริการบัตรเครดิต การส่งสินค้าเข้า การทำประกันภัย ฯลฯ ล้วนแต่ ไม่สามารถ ควบคุมวัตถุประสงค์ ของการนำเงิน ไปใช้ได้ ว่า เงินที่นำออกไปจากธนาคารนั้น นำไปทำกิจการใด ไม่ว่ากิจการ โรงเหล้า โรงเบียร์ บ่อนการพนัน สถานบันเทิง ที่บริการทางเพศหรือมอมเมาประชาชน การผลิตยา ฆ่าเชื้อโรค ฆ่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ เพื่อเอาเนื้อ เลือด หนังหรือขนในรูปแบบต่างๆ แม้แต่ทำธุรกิจ เกี่ยวกับพืช มีการตัดต่อยีน พันธุกรรม การใช้สารเคมีซึ่งล้วนแต่ทำลาย สภาพแวดล้อม และทำลายหลากหลายพันธุ์กรรม และส่งผล ต่อประชาชน ล้วนแต่ต้อง วิเคราะห์ทั้งสิ้นว่า ขัดแย้งต่อหลักการของพระพุทธศาสนาหรือไม่ และ ทำอย่างไร ที่จะไม่ทำให้เงินทุน ของพระพุทธศาสนา ไปส่งเสริม กิจการเหล่านี้ให้เจริญรุ่งเรือง ขึ้นมา และจะทำให้ หลักการของ พระพุทธศาสนาที่เผยแผ่ มาตลอดนั้นไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้”^{๑๙}

แผนภาพที่ ๒ โครงสร้างการจัดการเงินชุมชน สถาบันการเงิน และธนาคาร เพื่อองค์กรศาสนาและคุณภาพชีวิตของชาวพุทธ

^{๑๙} ประคอง เตกฉัตร, “ธนาคารพระพุทธศาสนา”, เราคิดอะไร, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๕๐, มกราคม ๒๕๕๖, <http://www.asoke.info/๐๙Communication/Dharmapublicize/Kid/k๑๕๐/๗๖.html>, เมื่อ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

ดังนั้น คำตอบต่อช่องทางและวิธีการที่จะพัฒนาไปสู่สถาบันการเงิน จนกระทั่งเป็นธนาคาร สิ่งที่ต้องทำ คือ การสร้างองค์ความรู้ต่อสถาบันการเงินศาสนาผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบ^{๒๐} ให้ศึกษาความเป็นไปได้ผ่านการวิจัย ต้องวิจัยเท่านั้นยืนยันหลักการทางศาสนาว่าสิ่งใดทำได้และไม่ได้อย่างไร เมื่อได้ข้อสรุปที่ชัดเจนแล้ว ให้ดำเนินการทำอย่างเป็นระบบ ตามขั้นตอน ดังปรากฏในงานวิจัยของ ดร.วินัย ทองย้อย^{๒๑} ที่ให้แนวการพัฒนาเป็นธนาคารพระพุทธศาสนาในภาพรวมไว้ว่า “...(๑) ให้มหาวิทยาลัยทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นต่างๆของธนาคารพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนและรอบด้าน (๒) จัดตั้งกองทุนเฉพาะกิจเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนและผลักดัน (๓) ตั้งคณะทำงาน (๔) ควรจ้างบริษัท หรือบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านการเงินการธนาคารมาวิเคราะห์โครงสร้างองค์กร (๕) ทำต้นแบบหรือแบบจำลองธนาคารพระพุทธศาสนา โดยเลือกวัดที่มีความเห็นสนับสนุนกับการจัดตั้งธนาคารพระพุทธศาสนา และจำลองระบบการจัดการ (๖) จัดตั้งธนาคารพระพุทธศาสนา ใน ๒ ช่องทางคือ ก) การออกพระราชบัญญัติธนาคารพระพุทธศาสนา ๒) การดำเนินการภายใต้ระบบสถาบันการเงินชุมชน ซึ่งใช้ทุนดำเนินการไม่สูงมากตามหลักเกณฑ์ ที่สำคัญเป็นการเตรียมความพร้อม...”

แนวทางที่ยกมาจึงเป็นส่วนหนึ่ง แต่สาระสำคัญให้มองในภาพรวมการเงินทั้ง ๓ ฐาน (ตามแผนภาพที่ ๑-๒-๓) แล้วนำแนวทางที่กล่าวมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์ พัฒนาไปสู่การสร้างกระบวนการทางการเงิน เช่น คำสั่ง กฎมหาเถร กรรมการสถาบันการเงินชุมชน ร่างกฎหมาย ออกกฎหมาย (ช่วงที่ผ่านมาก็มีคณะบุคคลพยายามดำเนินการอยู่)^{๒๒} น่าจะเป็นทางออกที่สอดคล้องกันข้อหนึ่งของปัญหานี้ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาคือธนาคาร หรือร่างพระราชบัญญัติธนาคารพระพุทธศาสนา ที่ล้มกลิ้งล้มหายมาหลายครั้งแล้ว แล้วยังจะเอาเรื่องเก่ามาเล่าความใหม่ทำไมกัน ก็แปลว่าเมื่อถึงที่สุดกลุ่มการเงินต่าง ๆ จะต้องมองว่าฐานการเงิน ๓ แส่นล้านทั่วประเทศ ที่อยู่ในระบบธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเงินนอนที่ “ลูกหนี้” โปรดปรานอย่างมาก เพราะเงินเหล่านี้ ถูกฝากอยู่ในบัญชีวัดในระบบธนาคาร หลายสิบปี แปลว่าไม่ต้องกลัวลูกหนี้ถอนคืน ผู้ประกอบการอาจยอมได้กำไรน้อยหน่อย แต่ได้ความมั่นคงของเงิน เช่น จ่ายดอกสูงเพื่อจูงใจให้ผู้จัดการเงินวัด เช่น เจ้าอาวาส กรรมการมูลนิธิวัด ยังคิดที่จะฝากเงินอยู่กับธนาคารตนเองไม่ถอนออกมา หรือมีการให้ต่างตอบแทน ในรูปของสิ่งของ หรือผลประโยชน์ต่างตอบแทน

^{๒๐} วินัย ทองย้อย, “แนวทางการจัดตั้งและการจัดการธนาคารพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, ใน การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑, เล่ม ๒ : พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา, (กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๕๑๓-๕๓๔.

^{๒๑} วินัย ทองย้อย, เรื่องเดิม, หน้า ๕๑๓-๕๓๔.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จันทสโร), เมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗, และพระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จันทสโร), “ธนาคารพระพุทธศาสนากับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา”, ใน การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑, เล่ม ๑ : พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๒๗-๔๑.

อื่น ๆ เช่น รถยนต์ราคาสูง ไปมาหาสู่ สนับสนุนกิจการของวัดที่เป็นเจ้าของเงินในทุกรูปแบบ เพื่อให้เจ้าอาวาสผู้มีอำนาจตามกฎหมายยังคงเลือกที่จะฝากเงินไว้กับธนาคารนั้น พฤติกรรมเหล่านี้เป้าหมายเพื่อรักษาเม็ดเงินในระบบ ๓ แขนงล้านไว้ แต่สาระสำคัญยังอยู่ตรงที่ว่าเงินเหล่านี้ยังคงพฤติกรรมของการ “ทุกรรรม”ทางการเงิน แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ ในฐานะเป็นองค์กรทางศาสนาสอนศีลธรรม เมตตา จริยธรรม แต่กลับส่งเสริมพฤติกรรมอันไร้เมตตากระนั้นหรือ ? และกระทำกับชาวพุทธผู้เป็นเจ้าของเงินเหล่านั้นเสียด้วย

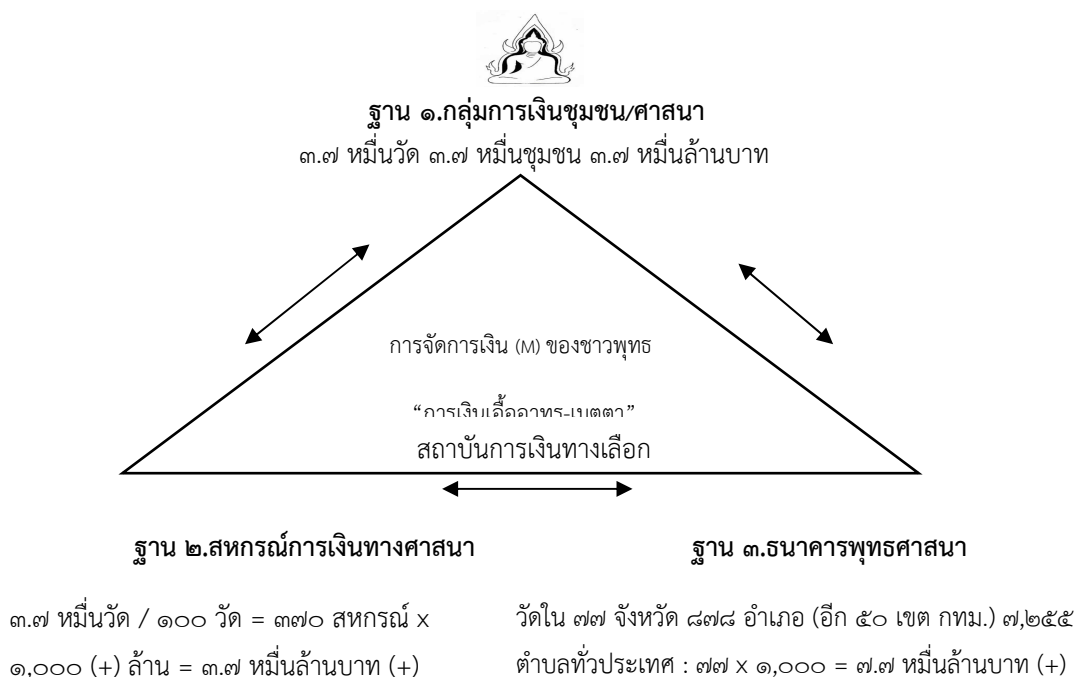
ดังนั้น เมื่อนำรูปแบบทางการเงิน ๓ ฐานที่กล่าวมาจัดทำเป็นผังจะเห็นทางเดินทางการเงินอย่างเป็นระบบ ตลอดสาย และก่อให้เกิดการขับเคลื่อนในระบบเดียวกัน เพราะพระพุทธศาสนาสอนเรื่องเมตตา เอื้ออาทรแบ่งปัน เสียสละ ฐานการเงินของวัด จะต้องเป็นไปเพื่อการเสียสละ ไม่ใช่ส่งเสริมให้เกิดการเอาเปรียบและกระทำทารุณกรรม ในระบบการเงินของวัดและพระศาสนาทั่วประเทศ ในอนาคต หรือองค์กรแห่งอนาคต พระพุทธศาสนาจะต้องมีเงินมาเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก บางคนบอกว่าเงินจะทำให้คนทำได้ดีได้อย่างไร ถ้ายกกรณีตัวอย่างในอดีต อนาคตปณิกเศรษฐี สร้างสิ่งเร้าด้วยการจ้างลูกชาย “นายกาละ” ไปฟังธรรม^{๒๓} หรือจ้างลูกไปเรียนหนังสือ เมื่อเขามีความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งที่ป็นความรู้เข้าก็คิดได้เองและกำหนดทำที่อย่างใหม่เป็นคุณค่าแท้ในการดำเนินชีวิตกรณีในอดีตอาจแปลได้ว่าเงินทำให้คนเป็นคนดีขึ้น กรณีตัวอย่างคำสัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ในนามที่ปรึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด ให้ข้อมูลว่าประชาชนสามารถควบคุม ถ่วงดุลมาตรฐานทางศีลธรรมกันเอง ใครไม่กิน เหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เล่นการพนัน จะมีมาตรฐานทางศีลธรรม ทั้งจะเป็นเครื่องกระตุ้นเครดิตทางการเงินได้ด้วย^{๒๔} หรือจากทัศนะของพระครูสังฆรักษ์มนัส ขนดิธมโม (พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม) ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดโพธิ์ทอง จังหวัดจันทบุรี ให้ทัศนะว่า “ถ้าคนนี้กินเหล้า เลิกเหล้าได้จึงให้ร้อยละบาท แต่ถ้าเลิกไม่ได้ก็เอาไปร้อยละ ๒ เท่าเดิม” จะแปลให้ง่ายหน่อย ว่า ระดับบุคคลจะมีผลเป็นเครดิตทางการเงิน ระดับครอบครัวมีเครดิตทางการเงินและการช่วยเหลือทางการเงินอื่น ๆ ระดับชุมชนก็จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นระบบต่อแนวทางหรือช่องทางทางการเงินอย่างเป็นสำคัญยิ่งเช่นกัน

ถ้าการเงินของศาสนาทั้ง ๓ ฐานทำงานเกี่ยวเนื่องกันยังเป็นระบบ เน้นแนวคิดทางศาสนา โดยไม่เปิดให้ความโลภ มาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาสินทรัพย์จากศาสนาไปเพื่อการทารุณกรรม หรือการเอาเปรียบเอาเปรียบทางสังคม จะทำให้เกิดผลประจักษ์เป็นคุณภาพชีวิต ตอบคำถามได้ว่า เงินทำให้คนเป็นคนดีได้อย่างไร หรือเมื่อตั้งธนาคารแล้วคนในประเทศนี้จะดีขึ้น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี คนว่างงานจะลดน้อยลงไหม ความรุนแรงในครอบครัวจะหายไปหรือไม่ หรือรวมไปถึงอบายมุขต่าง ๆ จะลดลงหรือไม่ คงเป็นคำถามที่ไม่มีคำตอบ แต่ถ้าเกิดเป็นนโยบาย

^{๒๓} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๑๓๘/๘๘ (อนาคตปณิกปุตตกาลวัดฤ-เรื่องนายกาละบุตรของอนาคตปณิกเศรษฐี).

^{๒๔} สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ณ วัดไผ่ล้อม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดตราด [๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๕. จาก..พระมหาพุทธทาส นรเชษฐ ป.ธ.๙, ดร. “การพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต อ.เมือง จ.ตราด”.

เริ่มอย่างเป็นระบบ มุ่งมั่นเพื่อเป้าหมายไปที่ศาสนาเป็นสำคัญ และพัฒนาส่งต่อเป็นคุณภาพชีวิตของชาวพุทธอย่างแท้จริง ก็ต้องเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่า กระบวนการต่าง ๆ มีกรอบคิดทางศาสนา และการส่งต่ออย่างเป็นระบบ จะสำคัญผลแก้ปัญหาได้ อาจมีคำถามต่อว่าใครจะเป็นเจ้าภาพ ก็ต้องตอบไปว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ที่จะช่วยเหลือกันทำให้เกิดกระบวนการ

แผนภาพที่ ๓ การเงินศาสนา ๓ ฐาน ที่มีเป้าหมายเพื่อ “คุณภาพชีวิตของชาวพุทธ”

ขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่มหาเถรสมาคมมองเห็นความสำคัญ รัฐบาล เป็นผู้เสนอ รัฐสภา เป็นผู้ออกกฎหมายมองเห็นความสำคัญ มุ่งมองไปที่ศาสนาเป็นสำคัญดำเนินนโยบายกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ มีการตั้งคณะกรรมการศึกษาความเป็นไปได้ พร้อมแนวทางที่ชัดเจน กำหนดเป็นนโยบาย และนำไปสู่การปฏิบัติ มีระบบประเมิน ตรวจสอบ ควบคุม^{๒๕} เริ่มดำเนินการจากทุกวัดตามโครงสร้าง ๓.๗ หมิ่นวัดทั่วประเทศ เมื่อวัดใดก้าวหน้าประสบผลสำเร็จในเรื่องการจัดการชุมชน ก็ตรวจสอบความพร้อมของแต่ละชุมชน ยกย่องเป็นสหกรณ์ และในระดับบนก็ศึกษาแนวทางกระบวนการที่จะพัฒนาให้เป็นธนาคารพุทธ ให้สำเร็จ การเงินจึงต้องสัมพันธ์กันทั้ง ๓ ฐาน ถ้าคิดเพียงว่า เอาเงินจากฐานวัดต่าง ๆ ที่มีเงินฝาก พร้อมสินทรัพย์ที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น ที่ธรณีสงฆ์ อาคารพาณิชย์ของวัด ที่ศาสนสมบัติกลาง สิ่งปลูกสร้าง หรืออื่น ๆ เอา

^{๒๕}วินัย ทองย้อย, “แนวทางการจัดตั้งและการจัดการธนาคารพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

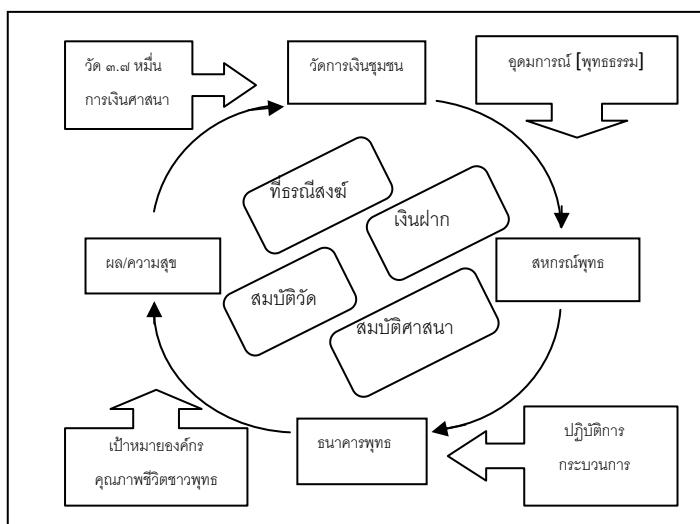
มาฝากในรูปของผู้ถือหุ่น หรือในรูปเงินฝาก คงเป็นเรื่องที่ยาก จนถึงยากมาก เพราะเชื่อได้เลยว่า “กลุ่มทุนใหญ่” ที่กักกอดเงินวัดในรูปของของเงินฝากมาหลายสิบปี จนถึงร้อยปีคงจะไม่ยอมให้เงิน มหาศาลที่ตัวเองเอาไปออกดอกออกผลสร้างเนื้อสร้างตัวร่ำรวย จากเงินบุญ แต่สร้างบาปกับชาว พุทธออกมาแน่ ๆ คงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ก็ต้องมานั่งคิดและพัฒนาให้เป็นไปได้ว่า “การเงิน ชุมชนต้องเข้มแข็ง สหกรณ์ต้องก้าวหน้า ธนาการต้องเป็นที่พึ่งพา” แล้วเมื่อนั้นความเป็นจริงถึง จะเป็นไปได้ เกิดขึ้นได้ แต่ถ้าวางหน้า ให้พวกประเคนใส่พาน ไม่มีทางเป็นไปได้ เพราะว่า ผลประโยชน์และเม็ดเงิน ๓ แสนล้านมหาศาลขนาดนั้น คงเป็นเรื่องที่ยากที่จะยอมสละ ดังนั้น กระบวนการที่จะก่อให้เกิดความเป็นไป จึงต้องสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ ส่งต่อเป็น การเงินขนาดใหญ่ขึ้นกว่าฐานการเงินชุมชน ทั้งในรูปของสหกรณ์ และสถาบันการเงินทางเลือกใน รูปแบบต่าง ๆ ตามกรอบคิดทางศาสนา (ตามแผนภาพที่ ๔-๕) ที่ไม่เน้นการแข่งขันอันเป็นไปเพื่อ ความโลภ อยากรได้ แต่เป็นการส่งเสริมให้เกิดการจัดการ พึ่งตนเองได้ (อัตตนาถ) เป็นไปตาม หลักการศาสนาและพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาส่งต่อไปสู่การพัฒนาอุดมคติตามหลักศาสนาเป็น สิ่งสำคัญสูงสุด

สรุป

M-Money ของชาวพุทธ ที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารสังคมนี้ในรูปของเงิน ศาสนา จะด้วยการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ (Management) พัฒนาสร้างคุณภาพชีวิตให้คน ในสังคมดีขึ้นผ่านแรงจูงใจผ่านเงินที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาคน พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Man) สร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ร่วมกันผ่านหลักเมตตา เอื้ออาทรช่วยเหลือตามเจตนารมณ์ของทาง ศาสนา (Moral) นำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมผ่านวัตถุ สิ่งของ สิ่งสร้างต่าง ๆ (Material) เป้าหมาย ปลายทางเพื่อความสุขของคนในสังคมองค์รวมตามเจตนารมณ์ของเงินบุญ หรือความสุขจากการหา การใช้ การรักษาทรัพย์ จนกระทั่งเป็นคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นทิศทางและ M ในคำว่าตัวเงินกับการ พัฒนาองค์กรศาสนาและคุณภาพชีวิตของชาวพุทธย่อมจะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้อย่างแท้จริง ที่ไม่ได้จำเพาะเฉพาะใครแต่อย่างใดไม่ ? แต่ควรเป็นเงินของพระพุทธศาสนา เพราะ “วัดซึ่งเป็นองค์กรที่มีการระดมทุนผ่านการบริจาค มีความจำเป็น ที่วัดควรจะต้องยึดหลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ^{๒๖} ให้เกิดความโปร่งใส (Transparency) และตรวจสอบได้ (Accountability) รวมถึงมีการจัดทำรายงานทางการเงินที่ถูกต้อง เปิดเผยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้

^{๒๖} อดา จันทรสม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย: ความสอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล”, **บทความรายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๕. ออนไลน์ : <http://www.tci-thaijo.org/index.php/NDJ/article/viewFile/๑๗๖๗๗/๑๕๗๕๕>. เมื่อ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๗,

รับรู้และตรวจสอบ”^{๒๒๗} พร้อมกระจายความโปร่งใสเหล่านั้นผ่านหลักการแห่งการเอื้ออาทร เมตตา เสียสละ ส่งเสริมให้คนเป็นคนดี ผ่านกระบวนการทางการเงินที่สะสมอยู่ในองค์กรศาสนาให้เป็นเงิน บุญ ที่จะทำให้ชาวพุทธมีความสุขในเบื้องต้นอย่างแท้จริง

แผนภาพที่ ๔ กระบวนการทำงานของสถาบันการเงินศาสนาตามแนวพุทธ

ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดของ ชาร์ล แฮนดี้ (Charles Handy, ๑๙๓๒) ในหนังสือเรื่อง Rethinking the Future คำว่า Compassionate Capitalism หรือ "ทุนนิยมแบบมีเมตตาธรรม"^{๒๒๘} ที่เขาให้แนวคิดว่าในผลกำไรให้มีการคืนกลับสู่สังคม และชุมชนสัก ๑ % น่าจะเป็นเครื่องเปรียบเทียบให้เห็นว่าทุนก็ดีแต่ให้ดีกว่าต้องเป็นทุนนิยมที่ผสมเมตตาธรรม เอื้ออาทร แบ่งปัน ไม่เอาเปรียบไปจนกระทั่งโกงอย่างเป็นระบบ และที่สำคัญการเงินพระศาสนาจะต้องเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกเป็นไปได้ให้เกิดพฤติกรรมและการกระทำในเชิงศาสนาที่เป็นทั้งคุณค่าและวิถีแห่งการดำเนินหรือปฏิบัติไปสู่อุดมคติทางศาสนาได้ด้วย

หลักการทางพระพุทธศาสนามีแต่อาจไม่ได้ชี้ชัดไปเสียทีเดียว แต่สามารถประยุกต์และให้คำอธิบายได้ เงินส่งเสริมให้คนกระทำดีจริงหรือ ก็ต้องตอบว่าเงินเป็นส่วนสำคัญในการทำให้คนเป็นคนและมีมาตรฐานทางศีลธรรมที่สูงขึ้น ที่สำคัญแนวคิดของการแข่งขันในระบบทุน การเงินแนวศาสนาหรือการเงินในอุดมคติ “เอื้ออาทร” ช่วยเหลือ ไร่ดอก จนกระทั่งปลอดดอก จะแข่งขัน

^{๒๒๗} ผศ.ดร.ณดา จันทร์สม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (สำนักวิจัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕). หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๒๘} ไรวาน กีบสัน (Rowan Gibson), บรรณาธิการ, คิดใหม่ เพื่ออนาคต : Rethinking the Future, ธันยวัชร ไซตระกุลชัย แปล-เรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๒-๑๒๕.

ได้จริงหรือ ? ก็ต้องตอบว่าสถาบันการเงินศาสนาเป็น “สถาบันการเงินทางเลือก” ที่มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวพุทธ และองค์กรทางศาสนาเป็นสำคัญ ไม่ใช่การมุ่งเน้นเพื่อกำไรหรือการลงทุนเพื่อเอาเปรียบ เสริมความละโมภ แต่เป็นการลดละโมภ ความอยากได้ แต่เน้นการให้ (ทาน) การเสียสละ (จาคะ) แบ่งปัน เอื้ออาทร และการเข้าไปส่งเสริม ควบคุมมาตรฐานทางศีลธรรมอย่างมีนัยยะ ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตามหลักศาสนา (อัตตนาถ/สามัคคีธรรม) เน้นคุณภาพวิถีชีวิตตามหลักศาสนา ฟังดูอาจเป็นอุดมคติเกินไปไหม ก็ต้องตอบว่าใช่เพราะเงื่อนไขของการเงินแบบนี้เกิดจากอุดมคติทางศาสนา แต่ขอเพียงทดลองและเริ่มดำเนินการ แล้วจะรู้ว่ามันทำได้และเป็นไปได้จริง เพราะมันมีกรณีตัวอย่างให้ศึกษาจำนวนมากอยู่แล้ว รวมทั้งเป้าหมายของการเริ่มเริ่มจากการให้ไม่ใช่เอา แค่เริ่มก็แตกต่างกันแล้ว

นอกจากนี้สถาบันการเงินที่กล่าวมาทั้ง ๓ ฐาน จะเป็นทางเลือกและทางรอดของคนในสังคมนี้ นอกเหนือจากการจัดตั้งแล้ว ที่สำคัญผู้บริหาร (ในอนาคต) ต้องมีธรรมาภิบาลในการจัดการสินทรัพย์อย่างชาญฉลาด มีจิตเมตตา เอื้ออาทร เสียสละ เป้าหมายเพื่อประโยชน์สูงสุดต่อ องค์กรและสมาชิกในสังคมนี้ ไม่ใช่เพื่อตัวพวกพ้องและหมู่คณะ กรณีรัฐวิสาหกิจของรัฐหลายแห่ง รวมทั้งธนาคารศาสนาที่ตั้งมาก่อนหน้านี้ประสบภาวะขาดทุน หนี้เสีย แต่ผู้บริหารยังเพิ่มเงินเดือน เพิ่มโบนัสให้กับตัวเอง^{๒๙} ซึ่งในสถานการณ์แบบนี้ผู้บริหาร จัดการ ควรแสดงบทบาทนำตามหลักศาสนา ในการเสียสละ เอื้ออาทร และแสดงความเมตตาต่อองค์กรของตัวเอง ด้วยการสละ หรือยียั่นอุดมคติทางศาสนาในเรื่องของเมตตา และเอื้ออาทรเป็นสำคัญ มิใช่เอา เอา เอา ผู้บริหารและพวกพ้องเจริญ แต่องค์กรล่ม เสียหาย ถ้าเป็นอย่างนั้นคงล้มตั้งแต่เริ่ม โปรดพิจารณา

ดังนั้น ถ้าองค์กรทางศาสนายังปรารถนาจะเป็นที่ถูกรัก ถูกให้ความสำคัญ และนับถืออย่างต่อเนื่อง จะต้องเป็นผู้ให้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทพมานิ ปิโย โหติ” ที่สะท้อนผลของการให้ที่ว่า “ผู้ให้ยอมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก”^{๓๐} ไม่ใช่ได้เงินมาเอาไปกักตุนเป็นสมบัติของวัด และหาประโยชน์จากการบริหารเงินวัดเหล่านั้นเป็นเพียงของวัด ผู้ดูแลและธนาคารเท่านั้น เพราะพฤติกรรมนั้นเท่ากำลังผลักดันให้ชาวพุทธมองไม่เห็นความสำคัญของศาสนาและคุณค่าของพระศาสนาเสียแล้วกระมัง และจะกลายเป็นการลดทอนคุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนาให้กลายเป็นเพียงองค์กรแห่งการเอาเปรียบทารุณกรรมต่อชาวพุทธด้วยตนเองผ่าน “M: Money-Monk-Management” มหาศาลที่มีอยู่ในวัดและองค์กรพระพุทธศาสนา

^{๒๙} กอง บก.ฐานเศรษฐกิจ การเงิน , “พนักงานแบงก์รัฐมีเฮ! ลุ้นโบนัส”, คอลัมน์ : การเงิน-ตลาดทุน, ในหนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒,๙๔๒, วันที่ ๒๔ – ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗.

^{๓๐} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖, (ทานานิสังสสูตร, ว่าด้วยอานิสงส์การให้ทาน).

บรรณานุกรม

- ณดา จันทรสม,ผศ.ดร., **การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย**. รายงานวิจัย, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๕๕.
- พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม,(มนัส ขนติธมโม). **ธรรมะกินได้**, จันทบุรี : วัดโพธิ์ทอง, ๒๕๕๖.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนพิเศษ ๘๔ ง, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐,หน้า ๑๗.
- โรวาน กีบสัน (Rowan Gibson),บรรณาธิการ, **คิดใหม่ เพื่ออนาคต : Rethinking the Future**, ธันยวัชร ไชยตระกูล
- ชัย แพล-เรียบเรียง, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, ๒๕๔๒.
- วิทยากร เชียงกุล เรียบเรียง. **มุฮัมหมัด ยูนุส : ธนาคารคนจนและรางวัลโนเบล**. กรุงเทพฯ ฯ : สายธาร. ๒๕๕๑.
- สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, **กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดจันทบุรี**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. ๒๕๕๕.
- พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จนทสาร์), “ธนาคารพระพุทธศาสนากับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา”, ใน **การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑, เล่ม ๑ : พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๒๗-๔๑.
- พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ ป.ธ.๙, ดร. “การพึ่งตนเองของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต อ.เมือง จ.ตราด”(เอกสารเย็บเล่ม).๒๕๕๗.
- วินัย ทองย้อย, “แนวทางการจัดตั้งและการจัดการธนาคารพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, ใน **การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑, เล่ม ๒ : พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา**, กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๕๑๓-๕๓๔.
- เสรี พงษ์พิศ, “**ครูขบ ยอดแก้ว**”, ใน **สยามรัฐรายวัน, ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖**.

สัมภาษณ์

- พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จนทสาร์), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ , รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗.
- พระครูพิศาลวัชรกิจ (เขาวลิต มหาปณฺโญ/ทองขาว), เจ้าอาวาสวัดนาพรหม จ.เพชรบุรี, เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗.
- พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม (มนัส ขนติธมโม),เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง จ.จันทบุรี, เมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๗.